

J. M. Bochenski, Felsefe Düşünmenin Yolları
çeviren: Kurtuluş Dinçer, Bilim ve Sanat
Ankara, 2005,107 sayfa.

(c) Bilim ve Sanat Yayınları. Elektronik ortama aktarılırken sayfa düzeninde farklılıklar ortaya çıkmış olabilir. Bu belge, yayıncının izniyle, söz konusu kitabı tanıtmak amacıyla taşır. Alıntı yapmak için basılmış nüshalardan yararlanınız.

FELSEFE

Felsefe yalnızca uzman kişiyi ilgilendiren bir iş değildir; çünkü öyle ilgi çekici görünür ki, felsefe yapmayan ola ki hiçbir insan yoktur. Ya da en azından, her insanın yaşamında filozoflaştığı bir an vardır. Bu herşeyden önce doğa bilimcilerimiz, tarihçilerimiz ve sanatçılarımız için doğrudur. Bunların hepsi er geç felsefeyle uğraşmaya başlarlar. Elbette bununla insanlığın önemli bir ödevi yerine getirdiğini söylemiyorum; felsefe yapan cahillerin kitapları -bunlar ünlü fizikçiler, yazarlar, politikacılar da olsalar- genellikle kötüdür; çoğu kez yalnızca çocuksu-safdil, çoğu kez de yanlış felsefe içerirler. Ama burada yan bir konudur bu. Önemli olan hepimizin felsefe yaptığı ve galiba yapmamız da gerektiğidir.

Bundan ötürü şu soru da herkes için önemli: felsefe neyin nesidir? Ne yazık ki bu, felsefenin en güç sorularından biri. "Felsefe" sözcüğü kadar çok-anlamalı pek az sözcük biliyorum. Daha birkaç hafta önce, Fransa'da, Avrupa ve Ame-

rika'nın önde gelen düşünürlerinin bir kolokyumunda hazır bulundum. Hepsi felsefeden söz ediyor, ama ondan tamamen farklı şeyler anlıyorlardı. Farklı yorumlara yakından bakalım, böylece bu gerçek tanımlar ve görüşler kalabalığı içerisinde bir kavrayış yolu bulmaya çalışalım.

İlkin, felsefenin henüz bilimsel sayılamayan herşeyin ortak adı olduğunu ileri süren bir görüş vardır. Bu, örneğin Lord Bertrand Russell'ın ve birçok pozitivist filozofun görüşüdür. Bunlar Aristoteles'te felsefe ile bilimin aynı anlama geldiğine, sonradan tek tek bilimlerin felsefeden koptuğuna dikkatimizi çekerler: ilkin tıp, sonra fizik, daha sonra psikoloji, son olarak da, bilindiği gibi, bugün çoğu kez matematik fakültelerinde öğretilen biçimsel mantığın kendisi. Ya da, başka türlü dile getirildikte, örneğin kendine özgü nesneyle matematiğin varolması anlamında, felsefe diye birşey yoktur. Felsefenin böyle bir nesnesi yoktur. Onunla yalnızca henüz olgunlaşmamış çeşitli sorunları açıklığa kavuşturmaya yönelik kimi çabalar adlandırılır.

Bu elbette ilginç bir bakış açısidir ve ileri sürülen savlar inandırıcı görünmektedir. Ama işlere biraz daha yakından bakılırsa, çok büyük kuşkular ortaya çıkar. Çünkü, ilkin, bu filozofların dediği gibi olsaydı, bugün bizim bin yıl öncekinden daha az felsefemiz olması gerekirdi. Ama durum kesinlikle öyle değil. Bugün her zamankinden daha az değil, çok daha fazla felsefe vardır. Felsefecilerin sayısını kastetmiyorum -bu sayı bugün yaklaşık onbin olsa gerek-, ele alınan sorunların sayısını kastediyorum. Eski Yunanlıların felsefesi bizimkiyle karşılaştırılırsa, görülür ki, biz, İsa'dan sonra yirminci yüzyılda, Yunanlıların bildiğinden daha fazla anlamlı soru soruyoruz.

İkincileyin, farklı disiplinlerin zamanla felsefeden koptukları elbette doğrudur. Ancak, dikkati çeken o ki, böyle bir özel bilim özerkleşince, hemen hemen aynı zamanda koşut

bir felsefi disiplin ortaya çıkmış. Örneğin son zamanlarda biçimsel mantık felsefeden ayrılırken geniş ölçüde yaygınlaşan ve hararetle tartışılan bir mantık felsefesi ortaya çıktı. Örneğin, mantık alanında aslında öncü olduğu halde -ya da sırf bundan ötürü-, Amerika Birleşik Devletleri'nde mantık felsefesi üzerine, saf mantık soruları üzerine olduğundan belki de daha çok yazılıp tartışılıyor. Olgular, felsefenin bilimlerin gelişmesiyle yavaş yavaş ölecek yerde, daha da canlanıp zenginleştiğini gösteriyor.

Son olarak, felsefe diye birşeyin olmadığını ileri süren ilk görüşe ters düşen bir soru: Bu sav hangi disiplin, hangi bilim adına ortaya atılıyor? Daha Aristoteles, felsefeye karşı olanlara şu eleştiride bulunuyordu: Felsefe ya yapılırdı -diyordu- ya yapılmaz; ama felsefe yapılmazsa, bu da ancak bir felsefe adına olur. Yani, felsefe yapılmayacaksa bile, yapılırdı. Bu bugün de doğru. Felsefe diye birşeyin olmadığını söylemek için tam bir felsefi sav dile getiren sözde felsefe düşmanlarının görüşünden daha eğlenceli birşey yoktur.

Demek ki ilk görüşe pek hak verilemez. Felsefe olgunlaşmamış sorunlar deposundan başka birşey olsa gerek. Elbette zaman zaman bu işlevi de görmüştür, ama ondan çok daha fazla birşeydir.

Buna karşılık ikinci görüş, bütün olanaklı bilimler kendisinden koptuğu zaman bile felsefenin yok olmadığını ileri sürer - çünkü bu görüşe göre, felsefe bilim değildir. Söylenildiği gibi, felsefe us ötesi olanı -kavranamayanı, anlığın ötesinde ya da en azından sınırında bulunanı- araştırır. Yani bilimle, anlıkla pek az ortaklığı vardır. Alanı ussal olanın dışında bulunur. Buna göre, felsefe yapmak akılla soruşturmak değil, herhangi bir başka biçimde, az çok "ussal olmayan bir biçimde" soruşturmaktr. Bugün özellikle Avrupa kıtasında çok yaygın bir görüştür bu - başkalarının yanı sıra, varoluş filozofları denen birtakım filozoflarca savunulur. Bu

akımın çok aşırı bir savunucusu, felsefe ile şiir arasında temelde hiçbir özlü fark bulunmadığını düşünen Parisli parlak filozof Jean Wahl'dir elbette. Ama ünlü varoluş filozofu Karl Jaspers de bu açıdan Jean Wahl'e yakın olabilir. Cenevreli filozof Jeanne Hersch'in yorumuna göre, felsefe bilim ile müzik arasındaki sınırda bulunan bir düşüncedir; başka bir varoluş filozofu Gabriel Marcel bir felsefe kitabına doğrudan doğruya özel bir müzik parçası koydurmuştur – günümüzde kimi filozofların yazmaya kalkıştığı romanlardan söz etmiyorum.

Bu görüş de önemli bir felsefî savdır. Doğrusu, bu savı destekleyen çeşitli şeyler sayılabilir. İlkin, sınır sorularında –bunlar çoğu kez felsefî sorulardır– insan güçlerinin tümünü, yani duyguyu, arzuyu, düşü de –bir şair gibi– kullanmalıdır. İkincileyin, anlık için felsefenin temel gerekleri hiç de ulaşılabılır değildir – onları, olabildiğince, başka yollarla da kavramaya çalışmak gerekir. Üçüncüleyin, anlıkta bulunan herşey, daha önce şu ya da bu bilime aittir. Böylece felsefeye yalnızca anlığın sınırlarındaki ya da sınırlarının tamamen ötesindeki bu şiirsel düşünceler kalır. Bu türden daha başka gerekçeler de bulunabilir belki.

Ama, başkalarının yanı sıra, Wittgenstein'in "Hakkında konuşulamayan konusunda susmalı." sözüne sadık olan pek çok düşünür bu görüşe karşı çıkar. Wittgenstein burada "konuşmak"tan ussal konuşmayı, yani düşünmeyi anlar. Şiirsel felsefeye karşı olan bu düşünürler, birşey normal insanî bilme araçlarıyla, yani anlıkla kavranamıyorsa, hiç kavranamaz derler. İnsan birşeyi bilmek için iki olanaklı yöntem tanır: ya nesneyi herhangi bir biçimde –duyularla ya da ruhsal olarak– doğrudan doğruya görmek, ya da onu sonuç olarak çıkarmak. İkisi de bir bilme işlevidir ve aslında anlığın bir edimidir. Bir şeyi sevmenin ya da nefret etmenin, bir kaygı, bir nefret ya da benzeri birşey yaşamının sonucu ola-

rak, ola ki, insan kendini mutlu ya da mutsuz hisseder – daha fazla birşey değil. Bu filozoflar böyle der ve üzüntüyle belirtmem gerekir ki, bunlar öteki görüşün yandaşlarına gülerek, onların hayalperest, şair ve gayri ciddi insanlar olduğunu söylerler.

Burada sorunun tartışmasına girmek istemiyorum – ileride buna fırsat bulacağız. Bununla birlikte, bir şeyi ifade etmek istiyorum. Felsefe tarihine –eski Yunanlı Thales'ten Merleau-Ponty'ye, Jaspers'e dek– bakarsak, tekrar tekrar görürüz ki, filozof gerçekliği açıklamaya çalışmıştır. Ama açıklama, açıklanacak nesneyi ussal olarak –anlık yardımıyla– açık kılmak demektir. Felsefede anlığın kullanımına en keskin biçimde karşı çıkanlar bile –örneğin Bergson– hep öyle yapmışlardır. En azından öyle görünüyor ki, filozof, ussal olarak düşünen, dünyaya ve yaşama açıklık –bu düzen demektir, düzen de anlık demektir– getirmeye çalışan kişidir. Tarihsel olarak bakılırsa –yani filozofların kendi yapıtları üzerine söylediklerine değil, gerçekte ne yaptıklarına bakılırsa– felsefe genellikle *şiir* değil, ussal, bilimsel bir etkinlik, bir *öğreti* olmuştur. Zaman zaman şiire de yetenekli filozoflar olmuştur: Platon öyledir, Aziz Augustinus –ve çağdaş bir yazarı büyüklerle karşılaştırmaya izin verilirse, birkaç iyi tiyatro oyunu yazmış olan Jean-Paul Sartre– öyledir. Ama Sartre'da herşey düşünce iletmenin bir aracı haline gelmiş gibidir. Onun gözünde felsefe, bilindiği gibi, hep bir öğreti, bir bilim olmuştur.

Öyleyse, soru kendini yeniden sorduruyor: Neyin bilimi? Cisim dünyasını fizik, yaşam dünyasını biyoloji, bilinci psikoloji, toplumu sosyoloji araştırır. Bilim olarak felsefeye ne kalır? Onun alanı nedir?

Bu sorulara farklı felsefe okullarından çok farklı yanıtlar alırız. Ben onların en önemlilerinden bazılarını belirteceğim.

İlk yanıt: Bilgi kuramı. Öteki bilimler bilgi ortaya koyar-

lar; felsefe bilginin kendisinin olanağını –olanaklı bilginin koşullarını ve sınırlarını– araştırır. Immanuel Kant ile izleyicilerinin çoğu bunu yapmıştır.

İkinci yanıt: Değerler. Öteki bilimlerin hepsi, *olanı* inceler; buna karşılık, felsefe *olması gerekeni* araştırır. Örneğin, Güney Almanya Okulu denen okulun yandaşları ve çağdaş Fransız filozoflarının pek çoğu bu yanıtı vermiştir.

Üçüncü yanıt: İnsan – başka herşeyin koşulu ve temeli olarak insan. Bu görüşün savunucularına göre, gerçekte herşey bir biçimde insanla ilgilidir. Bu ilişki doğa bilimlerinde, hattâ tin bilimlerinde gözden uzak tutulur. Felsefe onu, dolayısıyla insanın kendisini, bu bakış açısıyla kendine nesne edinir. Çoğu varoluş filozofu böyle düşünür.

Dördüncü yanıt: Dil: “Felsefi önerme yoktur, yalnızca önermelerin açıklığa kavuşturulması vardır” der Wittgenstein. Felsefe öteki bilimlerin dillerini yapıları bakımından inceler. Bu Wittgenstein’in ve çağımızın çoğu mantıkçı pozitivistinin öğretisidir.

Bunlar aynı türden daha birçok görüşün yalnızca birkaçı. Her birinin kendi uslaması vardır ve oldukça inandırıcı bir biçimde savunulur. Bu görüşlerin savunucularının hepsi ötekilerin yandaşlarının hiç de filozof olmadığını söyler. Ancak, bu yargılara hangi temel kanıyla varıldığını belirtmek gerekir. Örneğin, mantıkçı pozitivistler, kendileriyle uyuşmayan bütün filozofları metafizikçi diye yaftalama eğilimindedir. Onlara göre metafizik sözcüğün en sıkı anlamıyla boştur. Metafizikçi gürültü eder, ama hiçbirşey söylemez. Kantçılar da öyle düşünür: onlar için Kant’tan farklı görüşte olan herkes metafizikçidir; bu onlarda metafizikçilerin boş konuştukları anlamına değil, eskimiş ve felsefe dışı oldukları anlamına gelir. Varoluş filozoflarının bütün ötekiler karşısındaki horgörüsünden söz etmeme gerek yok. Onu herkes bilir.

Şimdi, size naçizane kendi kişisel görüşümü belirtecek olursam, ben şu ya da bu felsefe anlayışına duyulan bu katı inançlar karşısında açık bir sıkıntı duyuyorum. Felsefenin bilgiyle, değerlerle, insanla ve insanın diliyle uğraşması gerektiğini söylemek bana çok usa yatkın geliyor. Peki ama niye yalnızca bunlarla uğraşsın? Felsefe yapmanın başka nesnesi bulunmadığını kanıtlayan bir filozof olmuş mu? Kim bunu ileri sürerse, kendisine, Goethe’daki Mephistopheles gibi, ilkin, kanıtlamanın neyin nesi olduğunu öğrensün diye, *Collegium Logicum*’u öğütlemem gerekir. Böyle birşey kanıtlanmış falan değildir. Dünyaya şöyle bir bakınca; bana öyle geliyor ki bunların hepsi çözülmemiş sorunlar – önemli sorunlar, önemli olduğu için de belirtilen bütün alanlara ait olmakla birlikte, özel bir bilimce ele alınan ya da alınabilen sorunlar. Yasa sorunu bu sorunlara örnektir. Bu bir matematik sorunu değildir; matematikçi kendine bu soruları sormaksızın yasalarını rahatça dile getirir, araştırır. Bu sorunlar dilbilime de ait değildir; çünkü dil söz konusu değildir, dünyadaki ya da en azından düşüncedeki birşey söz konusudur. Öte yandan, matematiksel yasa değer de değildir, olması *gerekten* birşey değil, olan birşeydir, dolayısıyla değer kuramına ait değildir. Felsefe özel bir bilimle ya da saydığım disiplinlerden biriyle sınırlanırsa, bu sorun ele alınmaz, ona yer olmaz. Dolayısıyla bu açık ve önemli bir sorundur.

Böylece, felsefenin ya dil bilimleriyle özdeşleştirilmesi ya da özel bir alanla sınırlandırılması gerekiyormuş gibi görünüyor. Felsefe belirli anlamda bir evrensel bilimdir, alanı öteki disiplinlerin alanı gibi dar, belirlenmiş birşeyle sınırlanmaz.

Bu böyleyse, felsefe başka bilimlerin de uğraştığı nesnelere uğraşıyor olabilir ve gerçekten de uğraşmaktadır. Peki felsefe bu bilimlerden nerede ayrılır. Bu sorunun yanıtı, yöntemleri bakımından olduğu kadar, bakış açıları bakımın-

dan da ayrıldıklarıdır. Yöntemleri bakımından ayrılırlar, çünkü felsefe bir sürü bilme yönteminden *hiçbirini* kullanmayı yasaklamaz. Örneğin filozof, fizikçi gibi, herşeyi du-yular aracılığıyla gözlenebilen görüngülere götürmekle, yani kendini deneysel-indirgemeci yöntemle sınırlamakla yükümlü değildir; verilmiş olanı içinden kavrama yöntemini ve daha başkalarını da kullanabilir.

Öte yandan, felsefe başka bilimlerden bakış açısıyla da ayrılır. Çünkü bir nesneyi ele aldığında, ona her zaman ve yalnızca sınırlar açısından, temel görünümler açısından bakar. Bu anlamda felsefe bir temel bilimdir. Öteki bilimlerin durduğu, soru sormayı bırakıp varsayımları kabul ettiği yerde, filozof soru sormaya başlar. Bilimler bilgi ortaya koyar, filozof bilinenin ne olduğunu sorar; bilimler yasalar ortaya koyar, filozof yasanın ne olduğu sorusunu ortaya atar. Sokaktaki insan ile politikacı hazdan, yarardan söz eder, filozof ise haz ile yarardan gerçekte ne anlaşılması gerektiğini sorar. Demek ki, felsefe, köklere gitmesi bakımından aynı zamanda bir kök bilimdir; öteki bilimlerin yeterli gördükleri yerde soru sormaya ve araştırmaya devam etmek istemesi bakımından da ötekilerden daha derindir.

Özel bir bilim ile felsefe arasındaki gerçek sınırın nerede olduğunu söylemek çoğu kez kolay değildir. Örneğin, yüzyılımızda iyice gelişen, matematikte temel araştırması pekâlâ felsefî bir araştırmadır, ama aynı zamanda, matematiksel soruşturmalarda da sıkı sıkıya ilişkilidir. Bununla birlikte, sınırın açık olduğu kimi alanlar vardır. Bunlardan biri, şu ya da bu konuyla değil, şey, varoluş, nitelik vb. gibi en genel konuları söz konusu eden disiplin olan ontolojidir. Değer olarak değer -toplumun gelişmesinde kendini gösteren değer değil, kendinde değer- incelenmesi de bu alanlardandır. Bu iki alanda felsefeyi hiçbirşey sınırlamaz - onun dışında bu nesnelere uğraşan ya da uğraşabilen hiçbir bilim

yoktur. Ontoloji de öteki alanlardaki araştırmalarda önkoşul haline gelir ki, bununla, felsefenin ontoloji hakkında hiçbirşey bilemeyen alanlardan farkı ortaya çıkar.

Geçmişin en büyük filozoflarınca felsefe böyle görül-müştür. Felsefe bir bilimdir, dolayısıyla şiir değil, müzik değil, ciddi, sağlam bir araştırmadır. Kapısını hiçbir alana kapamaması, ulaşabildiği her yöntemi kullanması anlamında evrensel bir bilimdir. Sınır sorunlarının, temel sorunlarının bilimdir, dolayısıyla, öteki disiplinlerin varsayımlarıyla yetinmeyen, köklere gidesiye araştırmak isteyen bir kök bilimdir.

Felsefenin son derece zor bir bilim olduğunu da söylemek gerek. Her zaman hemen herşeyin soru konusu edildiği, yerleşik hiçbir varsayımın ve yöntemin geçerli olmadığı, ontolojinin en karmaşık sorunlarının her zaman göz önünde bulundurulması gerektiği yerde iş kolay olamaz. Felsefedeki görüşlerin birbirinden böylesine çok ayrılmasında şaşılacak birşey yok. Büyük bir düşünür olan, kesinlikle kuşkucu olmayan - tersine, tarihteki en büyük dizgeci-lerden biri olan Aquinolu Aziz Thomas, felsefenin temel sorunlarını pek az insanın, ancak uzun zaman sonra çözebileceğini, bunun da yanlışlarla karışmış olabileceğini söylemiştir.

Ne ki, istesin istemesin, felsefe yapmak zorundadır insan. Sözümlü bitirirken size birşey daha söylememe izin verin. Yanı sıra getirdiği çok büyük güçlüklerle karşın, insanın yaşamında olabilecek en güzel, en değerli şeylerden biridir felsefe yapmak. Gerçek bir filozofla bir kez olsun haşır neşir olan, kendini ona kaptırdığını hisseder.